

Małgorzata Mierzejewska

Podróż wojskowo-historyczna pt. "Dzieje militarne Wileńszczyzny w XX wieku", czerwiec 2004

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 78, 239-243

2005/2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Mierzejewska

PODRÓŻ WOJSKOWO-HISTORYCZNA PT. *DZIEJE MILITARNE
WILEŃSZCZYZNY W XX WIEKU*, CZERWIEC 2004

W dniach 10-13 czerwca 2004 r. zorganizowano kolejną podróż historyczno-wojskową, tym razem na ziemię litewską. Docelowym punktem wyprawy było Wilno. W podróży uczestniczyli pracownicy naukowcy, habilitanci i doktoranci z seminariów prowadzonych przez prof. dr. hab. Czesława Grzelaka, prof. dr. hab. Wojciecha Włodarkiewicza, prof. dr. hab. Andrzeja Felchnera, prof. dr. hab. Henryka Stańczyka, prof. dr. hab. Józefa Smolińskiego, prof. dr. hab. Janusza Zuziaka, prof. dr. hab. Kazimierza Malaka, łącznie ok. 45 osób.

Organizatorami podróży byli: Filia Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim, Departament Wychowania i Promocji Obronności MON, Dom Wojska Polskiego oraz Wojskowe Biuro Badań Historycznych, a kierownictwo podróży objął prof. dr. hab. Wojciech Włodarkiewicz.

Głównym celem wyjazdu było ukazanie jego uczestnikom dziejów militarnych Wileńszczyzny w XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem lat 1918-1920 i okresu II wojny światowej oraz zaprezentowanie zabytków kultury materialnej Wileńszczyzny. Założoną tematykę realizowano poprzez naoczne studia terenowe poparte wystąpieniami referentów w trakcie przemieszczania się pomiędzy kolejnymi wyznaczonymi miejscami podróży.

Wyjazd nastąpił 10 czerwca w godzinach rannych z Rembertowa. Kierownik grupy, po zapoznaniu wszystkich uczestników z założonymi celami podróży, oddał głos referentom. Jako pierwszy wystąpił dr Michał Trubas, który krótko scharakteryzował obszar Wileńszczyzny pod względem geograficzno-wojskowym. Kolejne wystąpienia dostarczyły informacji na temat garnizonów Wojska Polskiego na Wileńszczyźnie w latach 1921-1939 (dr Cz. Szafran), wojskowych ośrodków kultury na Wileńszczyźnie 1918-1939 (mgr H. Trubas) i polskiego lotnictwa na Wileńszczyźnie w latach 1918-1939 (dr W. Wójcik).

W drodze do Sejnu, w miejscowości Giby obejrzano pomnik-krzyż i sztucznie ułożone głazowisko poświęcone pamięci ofiar NKWD z 1945 r.

W godzinach popołudniowych grupa dotarła do Sejnu. Dr Jerzy Prochwicz i mgr Leszek Czech oprowadzili uczestników po najważniejszych zabytkach tego niewielkiego miasteczka. Jednym z najciekawszych okazała się Bazylika pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny zaprojektowana ok. 1610 r. w stylu późnorenansowym i budowana etapami przez kilkadziesiąt lat. W ba-

zylice znajduje się figura Matki Boskiej Sejneńskiej, która patronuje tej ziemi od 1603 r. Referujący przedstawili krótko jej historię. Następnie omówili historię zbudowanej w latach 1860-1870 Synagogi Białej, użytkowanej w czasie II wojny światowej przez Niemców. Po wojnie synagogę częściowo przebudowano i adaptowano na remizę strażacką, a potem eksploatowano jako magazyn. W latach 80. XX wieku przywrócono jej oryginalny wygląd zewnętrzny, a obecnie służy jako ośrodek kulturalno-naukowy.

W drodze do miejsca zakwaterowania złożono kwiaty i zapalono znicz na cmentarzu Berzniki, gdzie znajduje się pomnik żołnierzy polskich poległych w bitwie nadniemeńskiej w 1920 r. oraz krzyż upamiętniający Polaków zamordowanych w tzw. „dołach śmierci” w Ponarach, w latach 1940-1941.

W późnych godzinach popołudniowych uczestnicy wyprawy dotarli na miejsce noclegu w miejscowości Hołny Mejera, do Ośrodka Dydaktyczno-Szkoleniowego Politechniki Białostockiej.

Kolejne dwa dni to podróż po terytorium Litwy. W drodze do Wilna mgr Wojciech Markert wygłosił referat nt. Obszaru Warownego Wilno, mgr Edward Jaroszuk przybliżył temat Żandarmerii Wojskowej na ziemi wileńskiej w latach 1918-1939, natomiast dr Andrzej Żak, w oparciu o referat autorstwa mgr. Radosława Zabłockiego, opowiedział o akcji gen. Żeligowskiego na Wilno. Ostatnie wystąpienie sprowokowało grupę do dyskusji nt. „barier szowinizmu” i stosunków polsko-litewskich na przestrzeni lat.

Roli przewodnika Wilnie i jego po zabytkach podjął się płk mgr Tadeusz Krząstek. Po przybyciu na miejsce grupa skierowała pierwsze kroki do redakcji „Kurier Wileńskiego”. Tam poznano dzieje powstania i funkcjonowania gazety, przekazano redaktorom pozycje książkowe związane z najnowszą historią Polski wydane w Naukowym Wydawnictwie Piotrkowskim, album o Piotrkowie Trybunalskim i folder informacyjny o Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim. Prof. dr hab. Czesław Grzelak udzielił wywiadu na temat celowości wyprawy historyczno-wojskowej, problematyki poruszonej w darych wydawnictwach i jako znawca dziejów Armii Czerwonej przekazał stanowisko uczestników podróży wobec legendy dotyczącej warty na Rosie we wrześniu 1939 r. O wizycie w redakcji napisano następnego dnia w kolejnym numerze „Kurier Wileńskiego”.

Następnym punktem wyprawy był cmentarz Rossa, jedna z najstarszych nekropolii Wilna. Na cmentarzu wojskowym zapalono znicze na grobach żołnierzy poległych w walkach o Wilno w latach 1919-1920 i 1939. Ponadto odwiedzono miejsce spoczynku Marii Piłsudskiej i serca Józefa Piłsudskiego, które zostało złożone w srebrnej urnie u jej stóp w 1936 r. Dodać należy, że na cmentarzu pochowanych jest wiele osób zasłużonych dla kultury i nauki.

Wśród zabytków obejrzanych przez grupę był kościół św. Piotra i Pawła w dzielnicy Antokol, którego charakterystyczny wystrój stanowi ok. 3200 bogatych rzeźb ze stiuku oraz malowideł. Na wzgórzach antokolskich zwiedzono także cmentarz z aleją żołnierzy zasłużonych dla Litwy, poległych w czasie obrony wieży telewizyjnej przed wojskami SPECNAZ-u w 1991 r.

Kolejnym obiektem zwiedzania był kościół św. Anny będący jedną z najpiękniejszych budowli sakralnych z okresu gotyku. Legenda głosi, że tak spodobał się Napoleonowi, iż ten chciał go przenieść do Francji.

Jednym z najciekawszych poznanych zabytków Wilna była Katedra Wileńska pod wezwaniem św. Stanisława. Pochodzi z końca XVII wieku. Szczególną uwagę uczestników zwróciła kaplica św. Kazimierza, zwana również królewską, wzorowana na kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu. Wybudowano ją w celu umieszczenia relikwii św. Kazimierza. W tejże kaplicy król Zygmunt August poślubił Barbarę Radziwiłównę. W podziemiach katedry mieści się mauzoleum grobów królewskich, w których spoczywają: Aleksander Jagiellończyk, dwie żony Zygmunta Augusta – Barbara Radziwiłówna i Elżbieta Giżanka oraz serce króla Władysława IV Wazy. Wspomniane groby odkryto dopiero po powodzi w 1931 r.

W czasie wędrowki po Wilnie zwiedzono także siedzibę Uniwersytetu Wileńskiego, uczelni zaliczanej do najstarszych szkół wyższych na terenie Wschodniej i Północnej Europy. Uniwersytet założono w 1579 r. jako Akademię Jezuicką pod patronatem króla Rzeczypospolitej Stefana Batorego.

Uczestnicy wyprawy mieli okazję poznać Pałac Prezydencki – miejsce, w którym swoje obowiązki pełni prezydent Litwy i gdzie przyjmuje zagranicznych gości. Kiedyś pałac należał do biskupów wileńskich. Zatrzymywali się w nim przybywający do Wilna władcy, m.in. Stanisław August Poniatowski, Napoleon, car rosyjski Aleksander I. Pomimo ograniczonego czasu udało się również zobaczyć dom, w którym mieszkał Juliusz Słowacki (ul. Zamkowa 24), Adam Mickiewicz oraz budynek, w którym na I piętrze więziono Mickiewicza wraz z innymi Filomatami, a w którym potem umieścił on akcję 3 części *Dziadów*.

Płk mgr Tadeusz Krząstek prezentował również miejsca i instytucje wojskowe istniejące kiedyś i dziś na terenie Wilna. Były to m.in. park Cielętnik – dawna siedziba sztabu 1 Dywizji Legionów, budynek Żandarmerii Litewskiej – gdzie mieścił się kiedyś Batalion Saperów, Muzeum Narodowe z arsenałem – tu przed II wojną światową były koszary wojskowe, Akademia Sił Obronnych Litwy, Akademia Artystyczna, kompleks klasztorny – obecnie mieści się tam więzienie dla kobiet.

Miejscem kultu w Wilnie jest Ostra Brama z kaplicą i cudownym obrazem Matki Boskiej Ostrobramskiej. Ostra Brama jest jedyną pozostałą z dziewięciu

bram znajdujących się w murach obronnych Wilna, budowanych w XVI wieku. W wieku XIX nadbudowano tam kaplicę i umieszczono cudowny obraz, który miał być natchnieniem dla wiernych i zarazem chronić miasto przed najezdami wroga. W sąsiedztwie znajduje się kościół św. Teresy, św. Kazimierza oraz wiele innych pięknych budowli sakralnych.

Noc na Litwie uczestnicy wyprawy spędzili w ośrodku wojskowym w miejscowości Niemenczyn, położonej w odległości ok. 20 km od Wilna.

W drodze powrotnej do Polski, trzeciego dnia podróży, udano się do Trok. Tam zwiedzono położony malowniczo na wyspie na jeziorze Galwe zamek, którego historia sięga XIV wieku. W trockiej rezydencji chętnie przebywali wielcy książęta litewscy i królowie Polski. Zamek stracił znaczenie po zniszczeniu przez wojska moskiewskie w 1655 r. i nie podniósł się już z ruin. Dopiero w roku 1904, dzięki inicjatywie prof. Lorenca i stworzonym przez niego szkicom i rysunkom, zaczęto rekonstrukcję rezydencji.

Troki w części zamieszkują Karaimowie. Lud ten, mający pochodzenie tureckie i wiarę wywodzącą się z judaizmu, sprowadził z Krymu ok. XV wieku książę Witold. Troccy Karaimowie mieszkają w charakterystycznych drewnianych domach z trzema oknami w szczycie, zwróconymi ku drodze. Zgodnie z ich wiarą okna mają swoje przeznaczenie: jedno dla słońca, drugie dla Boga, trzecie dla gości.

W ostatnim dniu podróży, w drodze do Warszawy, swoje referaty wygłosili: mgr Stanisław Żerański – na temat obrony Wilna w 1939 r., mgr Marek Zarowski – o udziale 1 Pułku Artylerii Lekkiej w kampanii 1939 r. Głos zabrał również prof. dr hab. Józef Smoliński, który w oparciu o referat autorstwa mgr A. Marcinkiewicza-Gołasia, scharakteryzował krótko udział Ochotniczej Legii Kobiet w walkach o Wilno w 1920 r.

Na zakończenie części merytorycznej odbyła się dyskusja mająca na celu rozwianie wątpliwości, kiedy należy używać określenia „sowiecki” a kiedy „radziecki”. Jej inicjatorem i prowadzącym był prof. dr hab. Czesław Grzelak, a wypowiedzieli się m.in. prof. dr hab. Andrzej Ciupiński, dr Michał Trubas, mgr Stanisław Żerański. Podsumowując dyskusję prof. Grzelak wyjaśnił, iż w jego mniemaniu mówiąc o przedwojennym ZSRR i kampanii we wrześniu 1939 r. należy używać określenia „sowiecki”, natomiast mówiąc o powojennym okresie historii ZSRR można także stosować pojęcie – „radziecki”, przy czym w opracowaniach naukowych raczej nie należy używać tych pojęć zamiennie. Na zakończenie prof. dr hab. Wojciech Włodarkiewicz dokonał podsumowania części merytorycznej podróży.

Reasumując można uznać, iż podróż historyczno-wojskowa do Wilna spełniła swoje zadanie. Stworzyła warunki do doskonalenia umiejętności opraco-

Podróż wojskowo-historyczna pt. „Dzieje militarne...”

---

wywania i wygłaszania referatów oraz określenia nowych problemów badawczych. Tym samym można założyć, że postawione cele merytoryczne zostały w pełni zrealizowane. Wyprawa ta z pewnością poszerzyła horyzonty wiedzy na temat Wileńszczyzny oraz pozostanie w pamięci uczestników jako ważne doświadczenie życiowe.